

Kirkon ja kristinuskon asema Suomessa 2020-2030 -luvuilla

– uskontososiologinen tarkastelu

Hanna Salomäki, TT, YTT

Länsimaissa on totuttu kuulemaan uutisia, jotka kertovat uskonnollisen elämän nopeasta muuttumisesta. Yhä useampi lapsi jää kastamatta, kirkosta eroaminen lisääntyy ja kirkossakävijät ovat entistä harvemmasa.

Tuoreessa uskonnontutkimuksessa uskonnollisuuden muutosta selitetään sekularisaation ja individualisaation käsitteillä. Individualisaation teorian mukaan yksilön uskonnollisuus on irtautunut uskonnollisista instituutioista ja niiden sijaan korostuu yksilöllinen uskonnollisuus. Kirkot eivät enää määrittele yksilön uskomuksia, vaan hän rakentaa itse omaa elämäkatsomustaan ja uskonnollista orientaatiotaan. Kristinuskolla voi olla tärkeä rooli yksilön koostaessa omaa uskonnollisten kokemusten ja käytäntöjen kokonaisuuttaan, mutta tämä ei sulje pois muita katsomuksia. Yhä useammat eroavat kirkosta. Vaikka yksilö kuitenkin pysyisikin kirkon jäsenenä, hänen uskonnollinen maailmansa on luonteeltaan yksilöllinen ja riippumaton.¹

Nykyajan uskonnollisuutta on kuvattu subjektiivisen käänteen termillä. Tällä tarkoitetaan sitä, että uskonnollinen toimijuus etäännyy perinteisistä instituutioista ja lähenee yksilöä. Tällöin uskonto saa entistä yksilöllisempiä ja löyhempiä muotoja. Valintoja ohjaavat kokemukslisuus ja uudet teknologiat. Perinteisten uskonnollisten instituutioiden auktoriteettiasema sen sijaan on kriisiytynyt.² Yksilöt etsivät itselleen

¹ Pullock 2008, 171–172.

sopivaa vaihtoehtoa uskomusten joukosta ja myös tuunaavat uskonnollisuuttaan omannäköisekseen. Voas ja Watt kuvaavat, että ihmiset etsivät edelleen hyvää ja merkityksellistä elämää, mutta eivät välttämättä allekirjoita sitä, mikä on kristinuskon tarjoama vastaus näihin kysymyksiin.³

Toinen ilmeinen länsimaiden uskonnollisuutta kuvaava havainto liittyy sekularisaatioon. Maallistumisen on nähty toteutuvan laaja-alaisesti: se ilmenee irtautumisena uskonnollisista uskomuksista (beliefs), vetäytymisenä uskonnolliseen toimintaan osallistumisesta ja yksityisen uskonnonharjoituksen vähenemisenä sekä irtautumisena uskonnollisista yhteisöistä. Muutosta on tapahtunut erityisesti siinä ryhmässä, joka osallistuu uskonnolliseen toimintaan harvakseltaan. Tähän ryhmään kuuluvista entistä suurempi osa on passivoitunut entisestään uskonnollisessa toiminnassa.⁴

Keskeiseksi maallistumista edistäväksi tekijäksi on tutkimuksessa osoitettu kristillisen kasvatuksen heikkeneminen. Voas ja Crockett arvioivat, että epäonnistuminen uskonnollisessa sosialisatiossa johtaa siihen, että uudet sukupolvet ovat heikommin sitoutuneita uskomuksiin ja vähemmän aktiivisia osallistumisessa. Kristillisen kasvatuksen puute johtaa etäisyyteen uskonnollisista yhteisöistä myös aikuisena.⁵ Vuosikymmeniä uskonnollisen perinteen siirtymistä tutkinut Bengtson kiinnittää huomiota siihen, että eivät vain uskonnollisuuden, vaan myös uskonnottomuuden valinnat ovat uudelle sukupolvelle periytyviä. Vanhemmilla on siis merkittävä vaikutus lastensa uskonnollisuuteen molempiin suuntiin. Uskonnottomat vanhemmat siirtävät uskonnottomuuden omille lapsilleen.⁶ Toisaalta myös ne vanhemmat, joilla itsellään on uskonnollinen vakaumus, saattavat olla passiivisia uskonnollisen perinteen välittämisessä. Uskontososiologi Daniele Hervieu-Leger on käsitellyt tutkimuksissaan uskonnollisten perinteisen välittämistä, joka siirtyy ketjuna sukupolvelta toiselle. Hervieu-Legerin mukaan tämä ketju on länsimaissa kuitenkin katkennut. Syyinä on se, että vanhemmat jättävät tietoisesti oman uskonnollisen perinteensä välittämättä lapsilleen.⁷

³ Voas & Watt 2014, 13.

⁴ Voas 2009.

⁵ Voas & Crockett 2005.

⁶ Bengtson, Putney & Harris 2013, 189.

⁷ Hervieu-Leger 2000, 123–140.

Katoava jumalausko

Kansainvälisessä ISSP (International Social Survey Programme) -tutkimuksessa selvitettiin uskonnollista identifikaatiota. Suomen aineisto (2018) osoitti, että vuosien 2008–2018 välillä uskontoon vahvimmin kiinnittyneiden ja identifioituneiden osuus on pysynyt samankokoisena, noin kymmenessä prosentissa. Myös muissa tutkimuksissa tämä kiinteästi sitoutuneiden joukko pysyy vuodesta toiseen melko samansuuruisena. Muutoksia sen sijaan tapahtuu muissa ryhmissä. Niiden osuus, jotka eivät noudata uskontoaan, on selvästi kasvanut kymmenessä vuodessa. Kolmannes suomalaisista sanoo, ettei noudata uskontoaan eikä pidä itseään hengellisenä. Merkittävä ryhmä on myös niitä, jotka eivät noudata uskontoa, mutta ovat kuitenkin kiinnostuneita pyhistä ja yliluonnollista asioista. Joka neljäs suomalainen katsoo kuuluvansa tähän ryhmään. Kirkon ja uskonnollisten ryhmien kannalta onkin olennaista pohtia, miten tähän ryhmään, jolle hengellinen pohdinta on tärkeää, saadaan rakennettua yhteys.

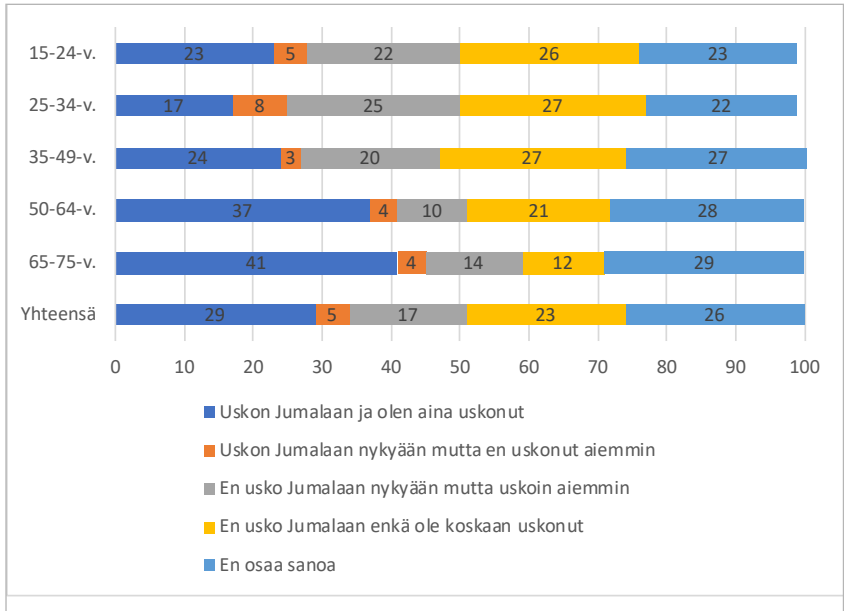
Taulukko 1. Uskontoa noudattavien osuus Suomessa 2008 ja 2018 (ISSP, N=1229).

	2008	2018
Noudatan uskontoani ja pidän itseäni hengellisenä ihmisenä, jota kiinnostavat pyhät ja yliluonnolliset asiat.	12	11
Noudatan uskontoani, mutta en pidä itseäni hengellisenä ihmisenä, jota kiinnostavat pyhät ja yliluonnolliset asiat.	27	19
En noudata uskontoa mutta pidän itseäni hengellisenä ihmisenä, jota kiinnostavat pyhät ja yliluonnolliset asiat.	19	25
En noudata uskontoa enkä pidä itseäni hengellisenä ihmisenä, jota kiinnostavat pyhät ja yliluonnolliset asiat.	27	33
En osaa sanoa	15	22

Jumalauskoa voidaan pitää keskeisenä uskonnollisuuden mittarina. ISSP-tutkimus (2018) osoittaa, että eri ikäryhmien välillä on merkittäviä eroja jumalanuskossa. Puolet alle 50-vuotiaista ilmoittaa, ettei usko Jumalaan. Vastaavasti yli 50-vuotiaiden ryhmässä on merkittävästi nuorempia enemmän niitä, jotka katsoivat uskovansa Jumalaan ja oli-

vat aina uskoneet. Mietittäessä kirkon ja kristinuskon asemaa Suomessa ikäryhmiin liittyvä havainto on keskeinen. Erityisen haasteen jumalauskon puuttuminen asettaa uskonnollisen perinteen välittymiselle.

Kuvio 1. Suomalaisten jumalausko eri ikäryhmissä (ISSP 2018, N=1229).

Jumalauskon murentuminen korostuu erityisesti nuorten naisten ryhmässä. Miesten osalta Jumalaan aina uskoneiden ja yhä uskovien osuus on sama vanhimmassa ja nuorimmassa ikäryhmässä. Naisten kohdalla sen sijaan alle 25-vuotiaista vain viidennes on aina uskonut ja uskoo Jumalaan, kun vanhimmassa ikäryhmässä näin ajattelevia on yli puolet. Suurimmat osuudet jumalauskosta luopuneista löytyvät alle 35-vuotiaiden naisten ryhmässä: runsas neljännes nuorista naisista sanoo uskoneensa Jumalaan aiemmin, mutta ei enää usko.

Taulukko 2. Suomalaisen jumalauskon naisilla ja miehillä ikäryhmittäin (ISSP 2018, N=1229).

	Uskon Jumalaan ja olen aina uskonut	Uskon Jumalaan nykyään mutta en uskonut aiemmin	En usko Jumalaan nykyään mutta uskoin aiemmin	En usko Jumalaan enkä ole koskaan uskonut	En osaa sanoa
Naiset					
15-24-v.	20	6	28	24	23
25-34-v.	18	8	29	24	21
35-49-v.	29	3	19	23	26
50-64-v.	40	5	10	17	29
65-75-v.	56	2	13	5	23
Yhteensä	33	5	18	19	25
Miehet					
15-24-v.	27	5	15	29	24
25-34-v.	17	8	22	30	23
35-49-v.	19	3	20	3,0	28
50-64-v.	35	3	10	26	27
65-75-v.	28	6	14	18	34
Yhteensä	25	5	16	27	27

Näkemyksensä omasta uskonnollisesta identiteetistä sekä usko kirkon opillisiin sisältöihin heijastuvat luonnollisesti myös suhtautumiseen kirkon jäsenyyteen. Vuosina 2012–2015 luterilaisesta kirkosta erosi yli 223 000 suomalaista.⁸ Vuonna 2018 Helsingin seurakuntayhtymän suomenkielistä seurakunnista jo kolmannes oli sellaisia, joissa kirkon jäsenosuus oli alle 50 prosenttia.⁹ Luterilaisen kirkon suurissa seurakunnissa tehdyn tunnettuustutkimuksen mukaan (2018) 25–44-vuotiaista miehistä kolmannes on sitä mieltä, että haluaa ehdottomasti olla kirkon jäsen koko

⁸ Sohlberg & Ketola 2016, 61.

⁹ Jäsentietojen vuositilasto 2018. 2019, 4.

elämänsä. Yli 65-vuotiaista miehistä näin ajattelee 70 prosenttia, joten kirkon jäsenyyteen sitoutuneiden osuus on huomattavasti alhaisempi nuorella sukupolvella. Erot ikäluokkien välillä ovat suuret myös naisilla. 25–44-vuotiaista naisista nelisenkymmentä prosenttia haluaa ehdottomasti pysyä kirkon jäsenenä koko elämänsä (yli 65-vuotiaista naisista 83 %) Kirkosta eroamista pohtivat ennen muuta miehet. Joka neljäs suuressa kaupungissa asuva 25–54-vuotias mies on joskus ajatellut kirkosta eroamista. Kirkosta eroamistaan pitävät todennäköisimpänä alle 25-vuotiaat. Nuorista miehistä 11 % ja naisista kahdeksan prosenttia sanoo eroavansa todennäköisesti luterilaisesta kirkosta.

Edellä kuvattu havainto uskonnollisuuden yksityistymiskehityksestä ilmenee myös silloin, kun tarkastellaan luterilaisesta kirkosta eronneita. Kärkisyiksi eroon nousivat vuoden 2015 Gallup Ecclesiastica -kyselyssä katsomukselliset syyt. Kolme viidestä (63 %) eronneesta katsoi ratkaisevan tai melko paljon vaikuttaneen eroamisen syyn olleen sen, että ei ole uskonnollinen ihminen. Tämän ohella kärjessä olivat myös ”kirkolla ei ole instituutiona minulle mitään itsenäistä merkitystä” (59 %) sekä ”en usko Jumalaan” (55 %). 2010-luvulla katsomuksellisten syiden merkitys näyttää vahvistuneen.¹⁰ Kirkon jäsenyyttä arvioidaan siten entistä enemmän arvioiden omaa suhdetta kirkon oppiin ja kirkon merkitykseen omassa elämässä. Jos oma ajattelu ei kohtaa kirkon opetusta, kirkosta ollaan valmiita eroamaan, eivätkä tapa tai perinne enää pidä kiinni kirkon jäsenyydessä. Näin ollen kirkon jäsenyys muodostuu aiempaa pohditummaksi ja tietoisemmaksi ratkaisuksi.

Uskonnollisista yhteisöistä eroaminen merkitsee myös sitä, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien osuuksia kasvaa voimakkaasti. Kehitys on kiihtynyt 2000-luvulla. Vuonna 2000 uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia oli Suomessa kymmenen prosenttia, mutta vuonna 2015 jo neljännes suomalaisista (24,3 %). Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus ei kuitenkaan merkitse suoraviivaisesti uskonnottomuutta. Esimerkiksi suurin osa muslimeista, osa helluntailaisista, karismaattisista kristityistä ja katolisista on uskontokuntiin kuulumattomien ryhmässä.¹¹

Furseth kuvaa Pohjoismaiden uskonnollista kehitystä yhteneväisenä. Uskonnollinen elämä saa entistä monimuotoisempia muotoja ja

¹⁰ Sohlberg & Ketola 2016, 36–37.

¹¹ Sohlberg & Ketola 2016, 26.

uskonnollisten ryhmien esiintuoma uskonnollisuus on paljon entistä laaja-alaisempaa. Tyypillinen piirre on uskonnottomuuden kasvu, josta myös seuraa kritiikkiä enemmistökirkkojen etuoikeuksia kohtaan.¹² Julkisessa keskustelussa on käsitelty sitä, miten paljon uskonto saisi näkyä julkisessa tilassa, kuten työpaikoilla. Toisaalta taas uskonnollisen kentän kirjavoituminen ja maahanmuuttajien mukanaan tuomat erilaiset uskonnolliset tavat ovat tuoneet uskontoa uudella tavalla esille ja julkiseen elämään. Samaan aikaan uskonnollisessa elämässä Suomessa on siis monia, eri suuntiin vieviä kehityslinjoja.

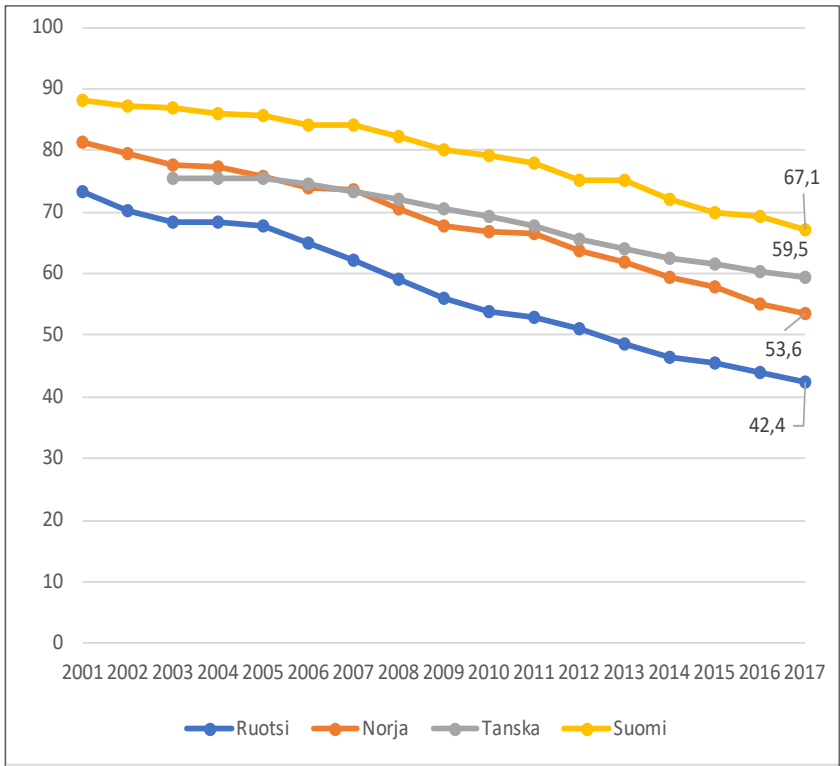
Kaste porttina kirkkoon

Nuorten aikuisten tavoittamisen haasteista on puhuttu luterilaisessa kirkossa paljon jo parikymmentä vuotta. Viime vuosina nuorten aikuisten vetäytyminen kirkosta näyttää kuitenkin vain vahvistuneen. Kaupunkilaiset nuoret miehet ovat olleet ryhmä, joka on kaikista huonoin tavoitettu kirkollisen toiminnan piiriin. Pohdittaessa kirkon asemaa tulevaisuudessa on olennaista juuri se, millä tavoin nuori sukupolvi uskoo, kiinnittyy yhteisöihin ja ennen kaikkea välittää uskonnollista perinnettä uudelle sukupolvelle.

Nuorten aikuisten uskonnolliset valinnat heijastuvat voimakkaasti seuraavaan sukupolveen. Viime vuosina luterilaisessa kirkossa on havahduttu siihen, että myös kirkon jäsenet jättävät lapsensa kastamatta. Verrattuna naapurimaihin kastettujen osuus on Suomessa säilynyt korkealla varsin pitkään. Vielä 2000-luvulle asti Suomessa kastettiin evankelisluterilaisen kirkon jäseneksi yhdeksän kymmenestä syntyneestä lapsesta. 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä osuus alkoi nopeasti laskea siten, että 2010 kastettiin alle 80 prosenttia ja vuonna 2017 enää 70 prosenttia syntyneistä lapsista. Alin kastettujen osuus on Ruotsissa, joka oli jo yli kymmenen vuotta sitten siinä tilanteessa, missä Suomi on nyt.

¹² Furseth 2018, 291–308.

Kuvio 2. Kastettujen osuuden muutos Pohjoismaissa 2000-luvulla.

Hiippakuntien välillä on merkittäviä eroja kastamisessa. Vuonna 2017 Oulun hiippakunnassa kastettiin 83 prosenttia ja Helsingin hiippakunnassa 44 prosenttia syntyneistä lapsista. Kirkon kannalta on kuitenkin merkittävää, että kastettujen osuus laskee koko Suomessa, jokaisessa hiippakunnassa. Kasteiden romahdus korostuu pääkaupunkiseudulla. Vuonna 2018 Helsingissä kastettujen osuus laski 8,5 % edelliseen vuoteen verrattuna.¹³ Syntyvän sukupolven vähäinen osuus kirkon jäsenkunnassa korostuu myös syntyvyyden rajun laskun vuoksi: jo mahdollisten kastettavien määrä vähenee ja tämän lisäksi myös kasteiden osuus syntyneistä vähenee.

¹³ Jäsentietojen vuositilasto 2018. 2019, 1.

Valtakunnallisesti Suomessa kastetaan noin kaksi kolmesta syntyneestä lapsesta ja kolmannes jää kastamatta. Inhimillisessä yhteisössä myös sosiaalisella paineella on merkitystä kastepäätöksissä. Mitä useampi lähipiirin perhe päätyy kastamattomuuteen, sitä houkuttelevammaksi vaihtoehdoksi se muodostuu. Muuttoliike lisää haastavuutta kirkon kannalta. Maaseudulla konventionaaliset valinnat ohjaavat perhettä päätökseen kastaa, mutta tulevana vuosina kiihtyvä muuttoliike kohti suuria kaupunkeja vie yhä useamman perheen sosiaaliseen ympäristöön, jossa kastaminen ei ole itsestään selvä valinta.

Helmikuussa 2018 toteutetussa kastekyselyssä Kirkon tutkimuskeskus selvitti alle kouluikäisten lasten vanhemmilta, mitkä tekijät vaikuttivat heidän kastepäätökseensä. Tämä aineisto antaa kirkon tulevaisuutta pohdittaessa merkittävän näkökulman nuorten aikuisten arvomaailmaan ja asenteisiin uskontoa kohtaan. Kyselyyn vastasi yli 1000 vanhempaa, joiden joukossa oli sekä luterilaisen kirkon jäseniä että kirkkoon kuulumattomia, kasteen ja kastamattomuuden valinnoita. Tutkimus osoitti, että suomalaiset eivät enää pidä uskonnollisia toimituksia elämänkaaren eri vaiheissa missään määrin itsestään selvänä. Reilu puolet vastaajista (Helsingissä asuvista 46 %) katsoi, että uskonnollinen seremonia lapsen syntymän yhteydessä on tärkeä tai erittäin tärkeä. Avioitumisen yhteydessä uskonnollisen seremonian näki tärkeänä tai erittäin tärkeänä 59 prosenttia vastaajista. Esimerkiksi Helsingissä avioliiton solmiminen kirkollisesti on jo tällä hetkellä vähemmistön ratkaisu. Vuonna 2018 alle puolet (47,6 %) pareista vihittiin kirkollisesti.¹⁴

Kiinnostavia eroja syntyi silloin, kun tarkasteltiin eri sukupuolten vastauksia kysymykseen. Perinteisesti uskonnollisuus on näyttäytynyt vahvempana naisilla riippumatta siitä, mitä uskonnollisuuden ulottuvuutta tarkastellaan. Erityisesti naisten joukossa suhde uskonnollisen seremonian merkitykseen vaihtelee voimakkaasti riippuen siitä, minkä ikäisiä naisia tarkastellaan. Yli 40-vuotiaista naisista lähes neljäkymmentä prosenttia piti uskonnollista seremoniaa syntymän yhteydessä tärkeänä tai erittäin tärkeänä, mutta nuoremmissa ikäryhmissä osuus laskee radikaalisti. 25-39-vuotiaiden naisten joukossa näin ajattelevia oli vain neljännes (23 %). Kun uskonnollisen perinteen siirto on tapahtunut perinteisesti juuri naisten kautta, naisten voimistuva irtautuminen uskonnosta vaikuttaa merkittävästi tulevaisuuteen.

¹⁴ Jäsentietojen vuositilasto 2018. 2019, 19.

Kyselyssä tarkasteltiin erikseen sitä ryhmää, joka päätyi kastamaan lapsensa sekä niitä, jotka päättivät, etteivät kasta lasta. Jos vastaajat päätyivät kastamaan lapsensa (n=806), heille tärkeimmät syyt kastaa liittyivät tapaan ja perinteeseen. Neljä viidestä ajattelee, että lapsikaste on hieno perinne, perheessä on tapana kastaa lapset ja että haluaa kauniin juhlahetken. Saman verran on myös niitä, jotka ilmoittavat kasteen syyksi halun saada lapselle kummit. Yllättävän moni vanhempi (75 %) piti kastamista itsestään selvyytenä. Noin puolet vastaajista nosti tärkeiden syiden joukkoon erilaisia kirkkoon ja uskoon liittyviä syitä, kuten halu, että lapsi saa kasvaa kristittyinä tai on osa kirkkoa. 44 % katsoi tärkeäksi syyksi sen, että itsellä on kristillinen usko.

Sosiaalisen ympäristön vaikutusta kuvaa se, että kaupungeissa ja maaseudulla asuvien vanhempien vastaukset poikkesivat osassa kysymyksistä huomattavasti toisistaan. Neljä viidestä maaseudulla asuvasta vanhemmasta (82 %) piti kastamista itsestään selvänä, mutta Helsingissä asuvista vain puolet (54 %). Se, että lapsi saa kasvaa kristittyinä, nähdään maaseudulla huomattavasti tärkeämpänä. Maaseudulla asuvista vanhemmista yli puolet (56 %) piti tätä tärkeänä tai erittäin tärkeänä syynä kastaa lapsi, mutta Helsingissä asuvista kolme viidestä (38 %).

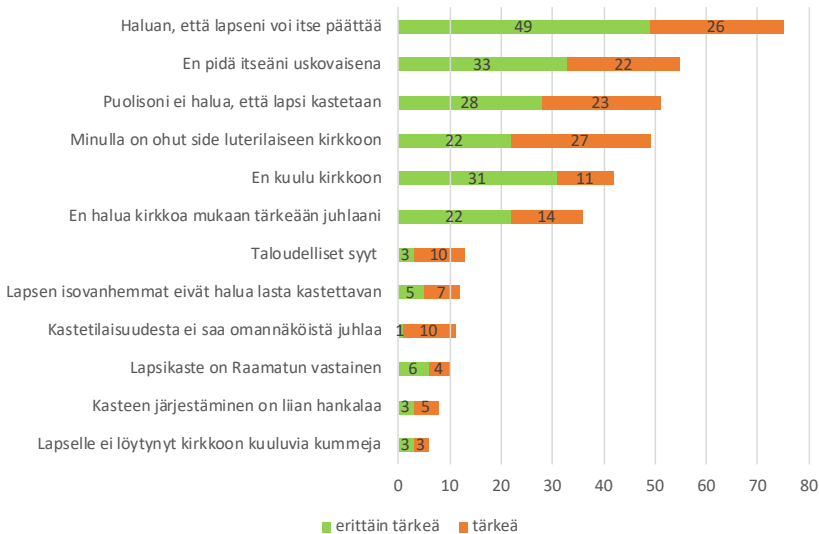
Tutkimuksessa tarkasteltiin erikseen perheitä, joissa vähintään toinen vanhemmista kuuluu kirkkoon eli lapsi olisi ollut mahdollista kastaa. Näiden perheiden vanhemmilla selvästi tärkeimmäksi syyksi jättää lapsi kastamatta oli se, että lapsen haluttiin itse päättävän (75 %). Tämä tukee edellä esitettyä tulkintaa uskonnollisen individualismin roolista. Vaikka vanhempi itse kuuluisi kirkkoon, hän ei välttämättä siirrä omaa uskonnollista perinnettään lapsilleen, vaan korostaa lapsen autonomista ratkaisua. Merkittäviksi syiksi jättää kastamatta muodostuvat myös uskonnolliset ja kirkkosuhteeseen liittyvät syyt. Näihin kuuluvat ”En pidä itseäni uskovaisena” (55 %), ”Minulla on ohut side luterilaiseen kirkkoon” (49 %), ”En kuulu kirkkoon” (42 %) tai ”En halua kirkkoa mukaan tärkeään juhlaani” (36 %). Julkisessa keskustelussa usein esiintyvä ajatus siitä, että lapsi jää kastamatta kummien puutteen vuoksi, ei saa tukea tämän kyselyn pohjalta. Vain kuusi prosenttia vastaajista katsoi, että kummien puute on erittäin tärkeä tai tärkeä syy olla kastamatta. Kastamattomuuden osalta tulokset voidaankin kiteyttää lausumaan ”Uskon puute estää kasteen, kummien puute ei”.¹⁵ Jotta uskonnollinen

¹⁵ Salomäki 2019.

perinne siirtyy uudelle sukupolvelle, pelkkä uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyys ei näytä riittävän, vaan sen tulee myös olla henkilökohtaisesti merkityksellinen.

Kun tarkasteltiin kirkon jäsenten kokemusta yhteydestä omaan luterilaiseen seurakuntaan, monen vastaajan yhteys seurakuntaan osoitautui ohueksi. Mitä nuorempaan ikäryhmään siirryttiin, sitä enemmän oli niitä, jotka eivät kokeneet minkäänlaista yhteyttä omaan seurakuntaansa. Alle 30-vuotiaista tällaisia oli yli neljännes (28 %). Kysymys koskettaa erityisesti kaupunkialueita. Maalaiskunnissa asuvista vanhemmista (iästä riippumatta) vain pieni ryhmä (16 %) ilmoitti, että ei koe mitään yhteenkuuluvuutta oman seurakuntansa kanssa, mutta Helsingissä ja muissa suurissa kaupungeissa elävistä vanhemmista näin vastasi neljännes (27 %).

Kuvio 3. Syyt jättää lapsi kastamatta (jos toinen vanhemmista on luterilaisen kirkon jäsen).

Tulokset kytkeytyvät kiinteästi edellä kuvattuihin havaintoihin uskonnollisen autenttisuuden vaatimuksesta. Kun nuori sukupolvi ei enää pidä jäsenyyttä itsestään selvänä, nousee omakohtainen suhde kirkkoon ja sen opetukseen entistä tärkeämpään rooliin. Tulokset haastavat kirkkoa argumentoimaan kasteita uskonnollisilla argumenteilla: perustelemaan, miksi kirkko näkee kasteen tarpeellisena, mitä kasteessa uskotaan tapahtuvan ja mitä kaste lapselle merkitsee.

Yksi keskeinen kastekyselyn tulos on se, että päätös lapsen kastamisesta tai kastamatta jättämisestä tehdään varhaisessa vaiheessa. Vanhemmista 43 % (naisista 48 %) ilmoitti tehneensä päätöksen kasteesta jo ennen parisuhteen muodostamista. Raskausaikana päätöksen teki neljännes vanhemmista (25 %) ja lapsen syntymän jälkeen vain yksi kymmenestä (9 %). Kastepäätös on siten vuosien aikana syntynyt, omaan uskonnolliseen vakaumukseen kytkeytyvä päätös.

Kohti tulevaisuuden kirkkoa

Tässä artikkelissa olen tarkastellut uskontososiologisesta näkökulmasta kirkon tulevaisuuden kehityslinjoja. Useat keskeiset mittarit jäsenyydessä, uskonnolliseen toimintaan ja uskon sisältöihin kiinnittymisessä ja uskonnollisessa identifikaatiossa viittaavat kirkon aseman voimakkaaseen muuttumiseen jo lähivuosina. Yksi selkeimpiä kuvaajia on kasteiden määrän romahtaminen yhdessä vuosikymmenessä. Tällä hetkellä tiedossa olevien tietojen pohjalta kirkosta irtautumiskehitys tulee jatkumaan lähivuodet.

Ruotsissa luterilaisen kirkon enemmistöaseman on arvioitu murtuvan jo 2020-luvulla eli todella pian. Suomessa tullaan tältä osin muutamia vuosia Ruotsia jäljessä. Kirkon tutkimuskeskuksen tekemän ennusteen¹⁶ mukaan Suomessa luterilaisen kirkon jäsenprosentti laskee alle 50:n noin 2030-luvun puolessa välissä, ehkä jo aiemminkin. Kuten aiemmin jo kävi ilmi, pääkaupunkiseudulla monissa seurakunnissa luterilaisen kirkon jäsenosuus on jo laskenut alle viidenkymmenen prosentin eli vähemmistöasema on jo todellisuutta. Pohjoismainen luterilai-

¹⁶ Ennuste on rakennettu tilastokeskuksen vuoden 2018 väestöennusteen pohjalle. Laskelmassa on mukana nettomuuttoliike, kirkosta eronneet ja kirkkoon liittyneet, kastetut ja kastamattomat. Näistä on laskettu eri kertoimet, jotka pysyvät vakiona ennustearjan.

sen kirkon valta-asema on poikkeuksellinen ilmiö maailmanlaajuisesti tarkasteltuna. Taloudellisesti turvattu asema on taannut muun muassa mahdollisuuden suuriin työntekijäresursseihin ja mahdollisuuksiin ylläpitää toimintaa monipuolisesti. Samalla se on voinut merkitä laiskuutta toiminnan kehittämisessä tai jäsenistä kiinnostumisessa. Supistuva jäsenmäärä ja taloudelliset haasteet pakottavat kirkkoa etsimään prioriteetteja, arvioimaan toimintamuotoja sekä työntekijöiden määrää ja suhdetta vapaaehtoisten rooliin kirkossa.

Piispa Seppo Häkkinen toteaa kirjassaan: ”Kirkkomme asema voi muuttua, hiippakuntamme pienentyä, seurakuntiemme resurssit vähetä, mutta se ei merkitse Kristuksen kirkon katoamista maassamme. Meiltä odotetaan ainoastaan uskollisuutta kutsumuksellemme, silloinkin kun se joutuu koetukselle emmekä itse jaksa.”¹⁷ Samaa tematiikkaa käsitteli Harald Hagstad esitelmässään Pohjoismaisten kirkkojen tapaamisessa: ”The the real problem for the church is not when it loses members, attendance or influence, it is when the gospel is not properly communicated, not understood, not believed...”

Kirkon supistuminen ei sinänsä merkitse sen aseman heikkene mistä tai vaikutuksen vähentymistä, vaan myös päinvastainen on mahdollista. Laskevista valtakunnallisista käyristä huolimatta on olemassa myös kasvavia yhteisöjä. Esimerkiksi jumalanpalvelusten kävijämäärät ovat kasvaneet niissä seurakunnissa, joissa jumalanpalveluksiin on kiinnitetty erityistä huomiota.

Asemansa vuoksi luterilaisilla kirkoilla Pohjoismaissa on ollut myös yhteiskunnallisesti poikkeuksellisen hyvä mahdollisuus tehdä tavoittavaa työtä. Suomessa olemme tottuneet näkemään kirkon valtiopäivien avajaisissa, kouluissa, päiväkodeissa, armeijassa, sairaaloissa ja vankiloissa. Vaikka enemmistöaseman murtuminen ei sinänsä poista näitä työmuotoja, ne arvatenkin joutuvat entistä tarkemman arvioinnin kohteeksi. Jo nyt on runsaasti esimerkkejä siitä, miten kriittisesti kristillisen perinteen esiintuomiseen suhtaudutaan esimerkiksi koulumaailmassa, erityisesti alueilla, joissa ikäluokassa kirkkoon kuuluvien osuus on alhainen. Nämä keskustelut tulevat entisestään lisääntymään.

Millaisia sitten voisivat olla kirkon reaktiot muuttuvaan tilanteeseen? Keskeinen muutos tulee tapahtua suhtautumisessa ulospäin suuntautuvaan toimintaan. Kirkon missiologisessa dokumentissa ”Kaikkial-

¹⁷ Häkkinen 2019, 163.

ta kaikkialle – kirkon missio nyt” (2018) tuotiin esiin keskeisiä mission nykynäkymiä. Dokumentin yksi keskeinen havainto oli se, että missio on kokonaisvaltaista. Holistisesti määritelty missio on kirkon olemisen tapa, ei jokin pieni toiminnan osa-alue. Tätä näkemystä vasten on tarkasteltava kirkon toimintaa ulospäin ja toisaalta kirkon sisäistä toimintaa: rakenteita, toimintamalleja, kieltä ja ilmaisua. Keskeiseksi kysymykseksi tällöin nousee: Miten kirkko suuntautuu kohti maailmaa.¹⁸ Kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen tulee tarkastella toimintaansa itsekriittisesti. Kuinka usein kirkon tai uskonnollisten yhteisöjen toiminnoissa nähdään uusia ihmisiä? Missä määrin uskonnolliset liikkeet tai seurakunnat aktiivisesti etsivät kontakteja niihin ihmisiin, joilla ei ole kosketuspintaa kirkkoon? Esimerkiksi kirkon maahanmuuttajatoiminnassa mukana olleista ihmisistä varsin pieni osuus näyttää löytäneen yhteisöä luterilaisen kirkon piiristä.

Ennen muuta ulospäin suuntautuvan toiminnan tulee vahvistua nuoren sukupolven tavoittamisessa. Voasin ja Wattin mukaan kirkkoon kiinnittymisen ja osallistumisen vähentyminen johtuu siitä, että on epäonnistuttu korvaamaan vanhat sukupolvet kirkossakävijöitä uusilla. Heidän mukaansa ongelma ei ole niinkään siinä, että aikuiset jättävät kirkon, vaan että puolet kirkossakävijien vanhempien lapsista ei koskaan aloita kirkossakäyntiä. Voasin ja Wattin mukaan on helpompaa kasvattaa lapsia kirkossakäyntiin kuin saavuttaa heitä, jotka ovat ”kirkottomia”.¹⁹

Keskeinen muutos aiempaan tilanteeseen verrattuna on se, että Suomessa on muodostunut ikäryhmä, joka on jo syntymästään lähtien kirkon ja uskonnollisen toiminnan ulkopuolella. Toki tähänkään asti kaikki kastetut lapset eivät ole olleet koskaan seurakunnan toiminnan parissa, mutta kastamattomien määrän voimakas lisääntyminen moninkertaistaa tämän joukon. Tämä kytkeytyy myös seurakunnan toimintatapoihin. Onko seurakunnilla ja kristillisillä yhteisöillä mitään toimintamuotoja, joilla pyritään tavoittamaan kastamatta jääneet lapset? Kun kirkon jäseniä kutsutaan vauvakirkkoihin, 1-vuotistapahtumiin tai joulun perhekirkkoihin, kolahtaako kastamattoman perheen postilaatikosta kutsua mihinkään toimintaan? Yksi Bengtsonin tutkimushankkeen loppupäätelmä ja ohjeistus seurakunnille liittyy siihen, miten

¹⁸ Kaikkialta kaikkialle – kirkon missio nyt 2018.

¹⁹ Voas & Watt 2014, 1, 17.

seurakunnat kohtaavat lapsia, nuoria ja perheitä. Hänen mukaansa kirkoissa keskitytään aivan liikaa yksittäisiin ikäryhmiin ja sivuutetaan se sosiaalinen ympäristö, jossa lapsi elää. Hänen mukaansa kirkkojen tulisi tukea perheitä yksikköinä – siis kutsua toimintaan mukaan esimerkiksi isovanhempia ja lastenlapsia tai vanhempia ja lapsia, ei jokaista ikäryhmää erikseen.²⁰

Kansainvälisessä tutkimuksessa suuren huomion viime vuosina on saanut uskonnottomien ryhmä. Merkittävä osuus länsimaiden nuorisosta kuuluu ryhmään ”nones”, mihinkään uskonnolliseen ryhmään kuulumattomat. Luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteossa Katri Vappula esittää käyttöön otettavaksi EVK-ohjelmaa. Tämä merkitsee kirkon erilaisten toimintamuotojen arviointia ei-vielä-kristitty -näkökulmasta. Tässä ajattelussa pyritään poistamaan erilaisia jarruja ja esteitä kirkon toiminnassa ja rakentamaan uusia yhteyksiä. Tällöin rakennetaan kirkon kasvun polkua, joka alkaa syntymästä ja jatkuu koko elämän ajan. Eri ikävaiheissa tapahtuvia kirkon toimintoja tulisi tarkastella siitä näkökulmasta, että kristityn identiteetti saa tukea elämän eri vaiheissa.²¹

Britanniassa 2010-luvulla toteutettu tutkimushanke Englannin kirkon sisällä toimivissa seurakunnissa selvitti tekijöitä, jotka vaikuttivat seurakuntien kasvuun. Tutkimus osoitti, että hyvä johtajuus, yhteinen toiminta seurakuntalaisten ja työntekijöiden välillä ja reagointi olemassa oleviin haasteisiin yhdistivät kasvavia seurakuntia. Teologinen traditio ei selittänyt kasvua, vaan kasvavissa seurakunnissa oli niin konservatiivisia kuin liberaaleja yhteisöjä. Kasvua sen sijaan selitti se, että seurakunnilla oli uskallusta tehdä tilannearviota kirkon ajankohtaisista haasteista sekä tarttua tilanteeseen – kokeilla uusia toimintamuotoja ja tehdä valintoja. Toisaalta myös yksiselitteistä mallia sille, mitä tulisi tehdä, ei ole. Eri paikoissa saattavat toimia erilaiset ratkaisut.²²

Kohdattaessa kirkon muutosvaiheita tärkeäksi tekijäksi näyttääkin nousevan rohkeus. Olennaista on se, että muuttuvassa tilanteessa ei nuukahdeta katselemaan kirkolla aiemmin olleeseen asemaan, muistelemaan, miten ennen kaikki oli paremmin. Sen sijaan tulee myöntää realistinen tilanne ja etsiä tässä uskonnollisessa todellisuudessa parhaat ja toimivimmat kanavat etsiä ja tavoittaa ihmisiä, jotta evankeliumi voisi levitä.

²⁰ Bengtson, Putney & Harris 2013, 203.

²¹ Vappula 2018, 31–33.

²² Voas & Watt 2014, 1-2.

Kirjallisuus

Bengtson Vern L & Putney, Norella M. & Harris, Susan C. 2013 *Families and Faith: Transmitting Religion to the Next Generations*. Oxford: Oxford University Press. 2013.

Hervieu-Leger, Daniele 2000 *Religion as a Chain of Memory*. Cambridge: Polity Press.
Furseth, Inger

2018 *Secularization, Deprivatization, or Religious Complexity? – Religious Complexity in the Public Sphere*. 291–312.

Häkkinen, Seppo 2019 *Rohkeasti kristitty*. Helsinki: Kirjapaja.

Kaikkialta kaikkialle – kirkon missio nyt 2018 *Kaikkialta kaikkialle – kirkon missio nyt. Missiologian tuntemus ja osaaminen kirkon työssä*. Helsinki: Suomen ev. lut. kirkon julkaisuja 67.

Jäsentietojen vuositilasto 2018

2019 *Jäsentietojen vuositilasto 2018*. Helsingin seurakuntayhtymä. [https://www.helsinginseurakunnat.fi/material/attachments/FqezFG6hL/jasentietojen_vuositilasto_2018_hsrky.pdf] Aineisto haettu 20.8.2019.

Pollack, Detlef 2008 *Religious Change in Europe: Theoretical considerations and Empirical Findings*. – *Social Compass* 2008: 55(2): 168-186.

Salomäki, Hanna 2019 *Uskonpuute estää kasteen, kummien puute ei*. Blogi Kirkonkello-lehdessä 20.3.2019. [<https://www.kirkonkello.fi/uskonpuute-estaa-kasteen-kummien-puute-ei/>] Aineisto haettu 20.8.2019.

Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo

2016 *Uskonnolliset yhteisöt Suomessa. – Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012-2015: tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. 15–46.

Vappula, Katri

2018 *Kasteesta kasvuun. – Kirkon kasvatus vuonna 2030. Kristillisen uskon välittymisen haasteita ja mahdollisuuksia*. Kirkon tulevaisuusselonteko 2018. Toim. Jarmo Kokkonen. Helsinki: Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 74. 25–35.

Voas, David

2009 *The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe*. – *European Sociological Review* 25:2, 155–168.

Voas, David & Crockett

2005 *Religion in Britain: Neither Believing nor Belonging*. – *Sociology* 39:1, 11–28.

Voas, David & Watt, Laura

2014 Numerical Change in Church Attendance: National, local and individual factors. [http://www.churchgrowthresearch.org.uk/UserFiles/File/Reports/Report_Strands_1_2_rev2.pdf] Aineisto haettu 20.8.2018.